

Landesbibliothek Oldenburg

Digitalisierung von Drucken

Jonstoni Historia Naturalis

Ioannis Ionstoni|| Theatrvm|| Vniversale Omnivm|| Animalivm|| Insectorvm

Jonston, Jan

Heilbrunna, MDCCLXVIII.

VD18 90529197

Titvlvs II. De Insectis terrestribus non alatis multipedibus.

urn:nbn:de:gbv:45:1-11095

Vide et apud Mousetum.

coloris sunt Chrysalides, sive Necydali Bombycum, ex quibus quoque unam depinximus, eam autem, quae secundo loco posita est. Tertia coloris est viridis, nonnihil ad coeruleum vergentis, punctis toto corpore maculata aterrimis. Hujus generis Eruciae folliculos non texunt, sed in Chrysalides immutaturae, eo quo hic pingitur, modo super aliquod lignum, foliumve aut etiam lapidem extendunt, et solis ardore dein mutantur in papiliones, eos autem, qui ex albo viridescunt. Quarta etiam viridis est, sed auri instar

resplendet, depicta est prone, et supine, item a latere.

Habet et novus orbis aemulum *bombycis* alium vermem, *temictli* dictum: qui se, postquam in justam magnitudinem adolevit, in membranam feralem ab ipso filis intextam condit; et deinde ac si parum esset, suapte sponte detrusum in carcerem exhalasse animam, se libitinamque suam a furculo aliquo suspendit, ut procedente tempore, in volatilem papilionem vertatur, ac in speratas subeat transformationes.

ARTICVLVS IV.

De Curculione.

Curculio, quia in Papilionem ab it, Erucis subjungitur. Nomen per *αἰτίσιν* accepit, teste Varone, quod nihil pene aliud in eo quam gula videatur. Graecis est *κίς* et *μίδα*, forte et *τρώξ*. Multa eorum vere prodeunt examina, ubi frumenta recens demessa, eaque madida, antequam occalluerunt, reponuntur, vel ubi granarii fenestrae Austrinis flatibus sunt oppositae.

Columella R.R. 2. c. 10.

Inveniuntur tam in faba, quam in tritico. Vnicum *ortus* remedium, frumenta bene et commode recondere: et fabam, cum in area exaruerit, confestim priusquam luna

incrementum capiat, excussam, inferre. Cato, areas amurca subigi praecipit: Columella eadem, parietes subacto luto, obliniri jubet, etc. Perimuntur falsugine in qua allium decoctum est, si ea pavimenta et parietes irrigentur. Refugiunt fabinam, hederam, lupuli salictarii flores, juglandis folia, absynthium, abrotanum, nigellam, etc. Naporum semen miram in prosterendis vim habere, nostra et avorum memoria observatum est. Quia dulce et oleosum, appetitur: eo distenti, intereunt. Plura de iis vide in vermibus frumentariis.

Columella R.R. 13. c. 3.

TITVLVS II.

De Insectis terrestribus non alatis multipedibus.

CAPVT I.

De Asello.

Insecta multipeda non alata sunt, *Asellus*, *Scolopendra terrestris*, et *Fulus*. *Aselli* vocabulum insecto huic Latini imposuere, non quod asino sit similis, sed quod ad colorem ejus accedat. Quidam, *Cutionem* et *Porcellionem* vocant. Plinius *Centipedem* dixit. Aristoteli est *ένος*, Medicis Graecis *ένίσκος*, Theophras-

Nomen.

sto *ένίνυ*, Dioscoridi *καραρίς*, Absyrto *ένικ*, Asiaticis, Galeno teste, *κλάμ*, seu a forma fabae, cui similis dum se in globum contrahit: seu quod e fabarum folliculis et culmis prodire soleat. Plinius *τύλον*, a cutis callo et duritie vocat: alii *ελον* sed perperam.

In-

Descriptio
Mouferus
Theatri
Inf. 2. c. 9.

Insectum est parvum, inquit Mou-
fetus, digitum transversum vix lon-
gum, semidigitum fere latum, co-
lore livido nigricante. Quatuorde-
cim illi pedes, utrinque septem: sin-
gulis pedibus unica junctura, vix
perceptibilis: duae breves anten-
nae, quibus viam tentat: latera cir-
ca pedes serrae modo dentata. Tac-
tus se in globum colligit.

Generatio.

Sub tegulis, et hydriis, plane asi-
ninum colorem refert; quatuorde-
cim illi pedes utrinque septem; sin-
gulis pedibus unica est punctura,
vix perceptibilis; duas habet breves
antennas, ut viam tenter; tactus se
in globum colligit; vel (ut Galenus
loquitur) ad fabae similitudinem,
unde *καμάς* nomen indidit: latera
circa pedes serrae modo dentata:
sub tegulis, vasis aquariis, in medul-
la arborum exesa, inter corticem et
caudicem putrescentem nascitur;
uti etiam sub perris, ex humido pu-
trescente nati. Deinde coeunt, et
coitu ova deponunt (unde vermis)
candida, splendentia, margaritulis
similia multa, et eodem loco coacer-
vata, ut anno 1583. observavi-
mus: tepido humore vivunt, in
rimis parietum aut aedium late-
bris hyemem, transigunt. Ex ovis
primum vermes duriusculi exclu-
duntur, qui aliquantisper fere im-
mobiles haerent et albicantes; tan-
dem parentum more, liquorem at-
que rorem sugunt. In calidis re-
gionibus et ficcis etiam reperiuntur,
sed ibi nocturno rore vaporeque re-
farciant, quicquid per diem humo-
ris fuerat exhaustum. Galenus hoc
Asellum pacto describit. *οἷσκα*
κατοικίδες ζῶον ἐστὶ πολὺ πᾶν ἐν τοῖς
ὕδασι ἀγγείοις, καὶ ἐν τοῖς κοπρίαις γε-
νομένον, κατὰ δὲ τὰς τῶν δακτυλῶν ἐπε-
ρείσας σφαιρίζμενον. Aristoteli fuisse
eum cognitum id probat, quod pe-
diculum marinum huic simillimum
dixerit, demta cauda.

Ufus eorum est in Medicina, mul-
tiplex. Aperiunt, attenuant, discu-

tiunt. *Vrinae difficultati* auxilian-
tur, si ex vino tritum potentur. *Cal-*
culum pellunt, si duo tritum, cum ster-
coris murium et columbarum semi-
drachma, hauriantur. In *regio mor-*
bo ex mulso Galenus propinat. In *asthmate* ab Asclepiade, si combusti,
cum melle sumantur, commendan-
tur. Fidem Hollerius et Agricola
firmant. Oculorum fere omnes
morbos, ab adnatis vel innatis ortos
tollunt, catarrhacta excepta, si re-
centes bene contriti, ex convenien-
ti liquore sumantur, vel extra adhi-
beantur. Nihil de aurium dolore,
parotidibus et strumis dicam. Vivi
paronychia appellati medentur. *Pa-*
nos cum resinae terebinthinae tertia
parte tollunt. Unguentum ad hae-
morrhoidas dolentes utilissimum,
ex unguenti populei unc. j. olei rosa-
cei, in quo decocti sunt aselli unc. j.
seu croci gr. 4. paratur. Alii cum
adipe et butyro coquunt, et ovi lu-
teum addunt. Olei violacei unc. iij.
in quo quatuor aselli ebulliere, ad
tertiaie partis consumptionem, sal-
sum humorem extra inunctae re-
primunt.

De Calculo quod dixi, certum
Laurembergius pronunciat: cui et
Hartmannus adstipulatur. Sequi-
tur post assumptum medicamentum
totius corporis calor: sitisque mo-
lesta, et circa pubem dolor affligit.
Praeparationem apud Laurenber-
gium peculiari tractatu vide. Co-
meduntur a lacertis aquaticis, rana
terrestri, et serpentibus. Ad Asel-
los pertinent *Pollin* et *coyayhoal*.
Mirificam vim excludendi spicula
pollin habet. Insectum est parvu-
lum, centipes: tritum et impositum,
aculeos et sagittas ocyus extrahit.
Praedurus vermis est *coyayhoal*, aliis
tzinchoillin, aliis *icbecaton* dictus, su-
perne fulsus, pede numerofo pur-
purascens. Arefactus, tufus, et aqua
dilutus, maxillisque quotidie
bis illitus, dolores dentium
placat.

Dioscor. M.
M. 2. c. 37.

Plin. H. N.
10. c. 8.

Hartmann.
Praxis chy-
miatr. pag.
160.

Nieremb.
lib. 13. c. 18.

Idem c. 22.

De Scolopendra terrestri.

Nomen.

Scolopendrae nomen ex eo datum, quod σκώλωπε aculeum habeat Aldrov. H. εν ἑδρα, volunt nonnulli. Quidam, Inf. 2. c. 15. *Hepam*, *Centipedam*, *Millepedam*, *Porcum lutosum*, et *Multipedam* dixere. Aristoteli est σκολοπένδρα,

Mouf. 2. c. 8. Dioscorid. l. 6. c. 43.

Theophrasto σκολοπία, Dioscoridi a serpentum interitu ὀφιοκτένη. Varino et Hesychio ἐμφιδεσφάγανον, aliis σήλη, nonnullis μυρίπας et πολύπας; vulgo Graecorum σκολοπέτρα dicitur. Nicandro ideo ἀμφικαρῆς, biceps, quod pari facilitate prorsum capite, retrorsumque ducentecauda incedat.

Descriptio. Agricola de Animalib. subterranejs.

Aldrov. l. c.

Plurimos pedes habere, et penis carere, Agricola scripsit, quod Julo potius debet coloremque eis aeneum, corpus tenue, et laetum, tres digitos aut ad summum quatuor longum addit. Asplenii folio similem Aldrovandus facit. Moufetus tantum a Julo differre vult, quantum locusta marina ab Astaco. Robertus Constantinus in cauda cornigeram comminiscitur.

Natura.

Theoph. H. p. 7. c. 11. et l. 8. c. 9.

Aelian. H. A. 15. c. 26.

Morsus.

In truncis arborum, aut lignis, vel palis terrae infixis, et gignitur et vivit, amotis egreditur; alias plaurumque latere solet. Circa radices gladioli reperiri apud Theophrastum habemus. Olim Rhytieneses et Obterietes sedibus suis pepulerunt, si Aeliano et Plinio fides est. Ex frequenti exitu, serenitatem aeris rustici praesagiunt. Ad morsum ejus, locus undique livefcit, putrescit, intumescit, et vini rubri faecibus similis videtur. Contra eum commendat, intra, salem ex aceto; Aegineta trifolium asphaltites cum vino: Actuarius nepetam cum eodem; Dioscorides, rutam sylvestrem, radicem dracunculi tritam; serpilli ramos et folia; Aëtius absinthium et mentham cum vino. Quidam morbum remedia respuere credunt. Extra, locus sacrificari, mox profunde incidi debet. Venenum per cucurbitas extrahitur. Tum succum centaurei minoris cum tertia parte vini dulcis, ad mellis

consistentiam coctum imposito, et corium superligato, per octo aut quatuordecim dies; locum tandem cum spongia vino calido intincta foveto, et Scolopendrae morsum certo curabis. Reliqua apud Plinium et Dioscoridem vide.

Habent tamen et in Medicina aliquos usus. Oleo decocti capillos cum levi pruritu auferunt. Cimices suffiti interficiunt, etc. Aëtius l. 7.

Aldrovandus *Ophioctonen* diversam a vulgari esse credit. De caetero, aliquot ipse species observavit. *Prima* est colore amethystino, albis ruberrimisque punctulis maculosa. *Alter*a lutea, maculis obscuris insignita. *Tertia* minor, colore rubicundo, per tergus atro. *Quarta* Vulgaris, aurei coloris ad castaneum nonnihil vergentis. *Ultima* viginti instructa pedibus, proceriusculis et longissimis antennis, colore subferugineo.

Moufetus tres species exhibet. *Prima* est maxima, terrestris Scolopendra, ea quam vides crassitie et longitudine est, color totius corporis ex fusco nigricante splendens. Singulis incisuris pedunculus appender luteus, id est in singulis lateribus sexaginta prorsum et retrorsum aequa facilitate promovet. Nam et caput versus ingreditur et in caudam; ideoque a Nicandro et Rhodigino *biceps* dicitur. Partem inter caput et alvum non simplicem sed multiplicem habet: quo fit ut praecisum hoc genus vivere possit. Irritatus hic Scolopendra tam acriter mordet, ut Ludovicus Atmarus (qui nobis eum e Libya dono dedit) quamvis Chiroreccis duplicique lintheo munitus, vix eum manu petentem ferre potuerit: alte enim in lintheum os forcipatum adegerat, diuque pendulus vix tandem excuti permisit. Horum alium ex nova Hispaniola allatum linea quaedam flammea medium per dorsum ornat, atque aeneus later pilorumque color

Tab. 1.

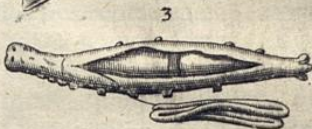
4. B. sese Contrahens

5. Follicul9

Tab. 2.

Tab. 3.

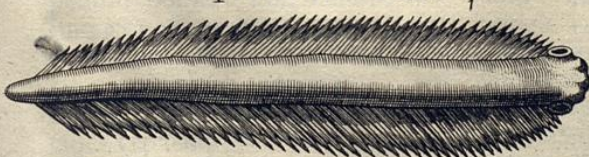
Asellus Mouf.

Scolopendræ Mouf.
Scol. Maxima Terrestr.

Scolopendræ Terr. Aldr.

Iul9 Glaberi Mouf.

I. Hirsut9

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page]

Mot
The
fact
No

lor commendat: habet enim capillares pedes, atque armatim se tollens celerrime currit. Hoc summa admiratione dignum est, quum natura huic animalculo caput minimum dederit, memoriam tamen, vimque rationis aemulam neque congio, nec urceo sed amplissi-

ma quadam mensura tribuisse: cum enim innumeri adsint pedes, quasi remiges, et a capite veluti clavo alii permultum distent; novit tamen quisque officium suum, et pro imperantis capitis mandato, in hanc vel illam partem se conferunt.

CAPUT III.

De Julis.

Moufetus
Theatri In-
sect. 2. c. 8.
Nomen.

Julos Graeci, mea quidem sententia, inquit Moufetus, non a lanugine, sed a nucum juglandium atque avellanarum veluti caudis, quarum villi callo compacti infixi, Julos hos repraesentant: unde et ipsi *Ἰούλιον* nomen sortiti. Ego Latine Julum dici non nescio, sed triremem quoque dicere auderem. Quandoquidem Lycophron Paridis triremes numerosis utrinque scalmis celeres *ζυλοπίδες* vocat. Eandem similitudinem Nicander Scolopendris applicat; unde pariformes esse Julum ac Scolopendram facile apparet. Hos Hispani Centopeas, Itali Centogambi: Angli (ex me forsitan) Gally vvorme dicturi. *Numenius* Lumbricos terrestres nigros Julos item vocavit Athenaeo teste libro 7.

— Ἰούλοι
κέκληνται μέλανες γαιήφάγοι ἔντερα
γαίης.

Nihilominus nisi fuerint etiam multipedae, in Julorum numerum nomenque non venient. Sunt autem Juli breves, (ut dixi) Scolopendrae, pedum numero non asellum tantum atque Erucarum gentem, sed omnia alia insecta vincentes. Julorum *alii glabri*, cernuntur, *alii hirsuti*. Glabrum unum vidi in laetuca capitata, parvi junci fluviatilis crassitie, atque ea quam videtis magnitudine: caput illi nigerimum, dorsum aurea tinctum flavedine. Venter ex caesio argentatus; incisurae pedesque capillares totidem, ut oculos et memoriam facile

fugerent. *Secundus* totus nigrescebat, alba linea excepta, quae a capite ad caudam usque recta per dorsum ducitur. *Tertius* obsoletius flavescit, caput illi rubescit, uti et pedes; antennae autem nascentes juxta caudam setae livescunt. *Quartum* si corpore nigrius puniceum feceritis, pedibus autem et antennis levius, facile rem expedietis. Horum alios e musco arborum corticibus innascente prodeuntes, alios sub ollis truncisque putridis latantes cepimus. In hirsutos non plures incidi quam duos. *Primus* hac figura et forma albicans, in muro repositus, pili brevissimi innascentes nigri fuerunt. *Secundus* ventre sublivido dorsoque inamoena flavedine maculato: est illi os puniceum, ocellus niger, pili canescentes. In arboribus effoetis, atque annosis inter corticem et lignum latitat, atque etiam inter saxa musco villosa ac denso obducta. Omnes Juli tactu se in gyrum colligunt et convolvunt.

An sint venenati equidem ignoro: sed si fuerint, sane perbeatum Pennium! qui varie ipsis nuda manu irritatis ac laesis, immorsus sanusque evasit. Georgius Agricola aenei coloris Julum, (sed is Scolopendram vocat) his verbis recenset, Scolopendra admodum exigua, in truncis arborum, aut in palis terrae infixis, (unde nomen invenit) gignitur et vivit, quibus amotis vel comotis egreditur, alias omnino latitura. Pennis caret, sed plurimos habet pedes. Si quando repit, corporis

Z z

poris

OT2111

poris partem mediam, veluti arcum intendit: si bacillo aliave retangatur, se contrahit: color illi aeneus; corpus tenue, nec latum, tres transversos digitos longum, ad summum quatuor. Alia item specie, iisdem fere locis reperitur, corpore exili et terete, fili fere crassitie, spadicei coloris dilute: pedibus adeo numerosis atque exiguis, ut eos numero complecti *ἐκ τῶν ἀδυνάτων* sit, quatuor digitos transversos longa est: sub ollis degit et asseribus putridis. Avicennae Scolopendra, (qui etiam Julius) solummodo 44. pedes habet, palmam longus, tam exilis ac tenuis, aures ut intrare possit libro quarto Fen. 6. tractat. 5. capite 19. Hujus (inquit) aut nullum aut languidum venenum est, nec magnum dolorem excitat: qui floribus Asphodeli, vel sale cum aceto mixto statim sedatur. Julius nostrates, (inquit Gesnerus) si in aedibus fuerint, ad Saccharum Thomae, id est purissimum (ceu ad optimum caseum mures;) congre-

gantur. Bruerus noster (peritus ac industrius naturae explorator) Scolopendras se in Anglia vidisse, et habere referet noctilucas, in ericetis muscosis toto corpore fulgentes. Cui licet, mentiendi nescio, ultro credam: eo tamen magis, quod Oviedus idem in nova Hispaniola per agros; et Cordus in Germania in cellis humidis observasse se scribunt. Mirum est quod Plutarchus refert, bestiolam asperam multis pedibus celeriter ambulantiem, multo cum semine ab Ephebo Athenis ejectam, libro 8. Sympos. probl. 9. Julius cellarius in pulverem crematus, mirifice urinam provocat. Merula. Julorum humor cum cruore ex asellis expresso, ad albuginem oculorum tollendam divinum et efficax remedium. Arnoldus Brev. 1. capite 18. Atque haecenus de Julis; de quorum natura Hefychii, Aristotelis, Nicandri, Lycophronis et Ardoyni varias opiniones praetereo, quia

variae non verae.

HISTO-

Constituto tempore reviviscere ad-
dit. Vestuntur nonnulli pilis, qui-
dam non item.

Nieremb.
H. Exot. 13.
c. 16, 21. et
22.

Apud Mechoacanenses, *Itzuaqua*
vermis, qui et *Sipantipe* dicitur,
duobus corniculis rubris iter prae-
tentat, nigro fuscoque variegatus.
Tlaxquipillin Mexicanis seu marsu-
pium terrae vermis quidam niger
dicitur, cuius pulvis inspersus me-
detur leprae. *Coyayaboal*, aliis
Tzinchoillin, et *Ichaton*, praedurus

vermis est, superne fulvus, pede
numero purpurascens. Arefa-
ctus, rufus, et aqua dilutus, maxil-
lisque quotidie bis illitus, dolores
dentium placat. Anno M. C. IV.
ignei vermiculi, incerta specie, in
Italia per aërem vecti, ceu densae
nubis objectu, solis etiam lumen
humanis oculis auferebant, etc.

Nos secundum subiecta, in qui-
bus nascuntur, discesce-
mus.

CAPUT II.

De Vermibus in specie.

ARTICULVS I.

De Vermibus qui in plantis nascuntur.

PUNCTVM I.

De Vermibus arborariis.

Vermes alii plantis, alii animali-
bus, alii homini innascuntur.
Nihil de lapidibus dicam. Planta-
rii vel sunt *Arborarii* vel *Fruticarii*,
vel *Leguminarii*, vel *Fruventarii*
vel *herbarii*.

ARBORARII, quidam li-
gnum, quidam corticem, nonnul-
li folia, flores, et fructus exedunt.

Monfetus
Theatri In-
sect. 2. c. 19.

Ligni - perdes dupliciter distin-
guuntur, vel ab ipsis arboribus,
vel lignis: infestant nonnulli ficum,
alii sorbum, alburnum, esculum,
Cinnamomum, Platanum, Quer-
cum, etc. Eorum qui in *ficis* exi-
stunt, alii ex ipsis nascuntur arbori-
bus: alius item paritur, qui vocan-
tur *Cerastes*. Quum enim vermium
magna pars specie formave inter se
differunt, discrimen tamen praeci-
puum in his est, quod in alia arbo-
re fructuve nati, translati in aliud
genus servari nequeunt. *Cerasten* au-
tem et in olea nasci, et in fico parere
asseverant. Habet itaque et ficus
suos vermes, et illos quoque emit-
tit, quos alienos receperit. Omnes
tamen in *Cerasten* figurantur, so-
numque edunt parvuli stridoris.

Sypontinus duo illi cornua in capi-
te assignat. Cum erodendo tantum
loci excavaverit, ut semetipsum cir-
cumagere possit *ὡς περ οἱ μύσλοδοι*,
aliud animalculum progignit, et
unam speciem in aliam (erucarum
more) transmutat.

Et *Sorbus* arbor infestatur vermi-
culis rufis, pilosis atque ita emori-
tur. *Mespilus* item in senecta ver-
mes tales procreat, sed grandiores
quam in aliis arboribus, ut Theo-
phrastus refert. *Alburnus* vermem
profert Thripiformem, ex quo Cu-
lices deinceps vel Phalaenarum spe-
cies nascuntur, *ἀχραδῆναι ζῶα τινὰ ξυ-
λοφάγα* Hefychio, quia *Pyros* syl-
vestres acriter infestant.

Vermiculus in *Esculo* arbore (*Gal-
bus* a Suetonio dictus) mirae est exi-
litis, unde qui primus Sulpicio-
rum Galbae cognomen tulit, a sum-
ma gracilitate ita vocatus est. Ca-
rabum *Platanus* producit, (testibus
Hefychio et Aristotele) vermem
cancris marinis similem, sed sex tan-
tum pedibus donatum. *κασιόβορος*
σινάλης Hefychii hoc modo nascitur:
(Theophrasto autore;) ligni Cina-
momi